TERMENI PENTRU INSTRUMENTE PĂSTOREŞTI

Alina CELAC
Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Academia Română, București
alinacelac@yahoo.com

Abstract: The study focuses on names of traditional instruments, used by Daco-Romanian shepherds in southern dialects. The corpus of terms was extracted from NALR, etnotexts, dialect glossaries and an ethnographic atlas. The conclusion is that lesser known instruments are named by synonymous terms, and vice versa.

Keywords: dialectology, shepherds terminology, traditional instruments, Romanian Southern dialect.

0. Cum se știe, păstoritul, definit drept „ocupaţia care constă în creşterea oilor sau a vitelor” [1] a reprezentat în trecut una din îndeletnicirile de bază pentru poporul român, dezvoltându-se în toate perioadele istoriei sale. Condiţiile geografice prielnice (colinele domoale, flora munţilor, verdeaţa păşunilor, dealurile şi câmpiile, luncile şi bălţile râurilor) au favorizat practicarea păstoritului în toate regiunile locuite de români. În plan științific, păstoritul românesc s-a bucurat de o atenţie deosebită din partea cercetătorilor, fiind descris, explicat şi interpretat din multiple unghiuri de vedere: istoric, etnografic, lingvistic, folcloric, geografic, sociologic[2]. În ce ne privește, ne-am ocupat în deaproape de terminologia păstoritului în graiurile dacoromâne sudice în teza noastră de doctorat, coordonată de dl Prof. Nicolae Saramandu (cf. Celac 2007).

În textul de față ne propunem să prezentăm câteva instrumente rudimentare strict păstoreşti, mai exact, denumirile acestora atestate în graiurile dacoromâne sudice. Astfel, vom urmări denumirile pentru „foarfecele de tuns oi”, „băţul cu care se măsoară laptele” şi „cârligul ciobănesc” cu ajutorul căruia ciobanul prinde oile.

Precizăm că analiza noastră se bazează pe un corpus riguros delimitat: materialul cules cu ajutorul chestionarului NALR, etnotexte[3], glosare dialectale şi Atlasul Etnografic.

1. Foarfecele de tuns oi. Pe lângă preparatele lactate (lapte, telemea, brânză, lapte bătut, smântână, unt, jinţiţă etc.) obţinute din ocupaţia păstoritului, pe vremuri, lâna constituia un alt produs/bun foarte

[1] Cf. DLRM, Şăineanu ş.a.
[2] A se vedea bibliografia: O. Densusianu, N. Dragomir, E. Precup, M. Pop, I. I. Stoian, I. I. Russu, R. Vuia, I. Vlăduțiu ş. a.
[3] Cf. V. Rusu 1985:17-21.

BDD-A24368 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:26 UTC)

util şi necesar în fabricarea şi confecţionarea ţesăturilor în gospodărie. Or, pentru obţinerea lânii este nevoie de un foarfece cu care să fie tunse oile, în special primăvara. În Q ALR II întrebarea nr. 5807 a avut drept scop documentarea onomasiologică a acestei realii, cartografiată fiind în ALR II s.n., vol. II, harta 429. În conformitate cu datele culese de pe teren, termenul general folosit în dacoromână este ***foarfece***, cu variantele ***farfici, farşi***. În schimb, în Q NALR nu a mai fost reluată întrebarea, considerându-se, probabil, inutil să se mai repete interogarea, odată ce a fost atestat doar un singur termen pe întregul teritoriu supus investigației noastre.

2. Carâmb. Pentru a contabiliza şi a ţine evidenţa produselor lactate ce revin, pe rept, fiecărui proprietar, pe timpuri, laptele era măsurat. Or, întrebarea nr. 2328 din Q NALR pentru această noţiune sună astfel: „Cum se spune la băţul cu care se măsoară laptele în vas?”. Obiectul respectiv ţine de văratul oilor, o perioadă care durează aproximativ de la Sf. Gheorghe până pe la Sf. Dumitru. La începutul văratului, în unele localităţi, se făcea *măsuratul laptelui,* pentru a se stabili cantitatea de lapte ce revenea fiecărui stăpân de oi pentru această perioadă. La prima mulsoare, laptele fiecărui proprietar de oi se măsura separat. Sistemul de distribuire nu era pretutindeni acelaşi, ci era diferit de la o localitate la alta. De asemenea, existau mai multe sisteme de măsurare, dintre care menţionăm: măsuratul cu *cupa, cioiul, găoacea de ou, ocaua, cumpăna, ţancul*, mai recent cu *litrul* sau *cântarul* etc. Alteori nu se lua în considerare cantitatea de lapte, iar produsele se împărţeau după numărul capetelor de oi[4].

În ce ne privește, pe baza datelor din ALRR – Munt. şi Dobr. V [Chest. 2328] şi NALR – Olt. IV, h. 769[5] am întocmit harta interpretativă *Principalii termeni pentru* ***CARÂMB*** (vezi harta nr. 1). Am constatat astfel că se înregistrează un număr relativ mare de denumiri, cuvântul-titlu ***carâmb*** nefiind atestat deloc în graiurile din sudul ţării.

Cel mai răspândit termen în graiurile dacoromâne sudice pentru noţiunea „băţul cu care se măsoară laptele” este ***ţanc***, atestat în 40 de localităţi. Din punctul de vedere al repartiţiei spaţiale, acesta a fost înregistrat în zona subcarpatică a Olteniei, a Munteniei de vest, de-a lungul râului Olt, precum şi în câteva puncte de pe malul Dunării (din Oltenia). De asemenea, termenul ***ţanc*** formează o insuliţă în partea de vest a Olteniei şi în partea inferioară a cursului Oltului. Acest termen poate dobândi accepţiuni diferite; de exemplu, în pct. 997, ***ţanc*** este consemnat cu sensul de „bâţ cu care se măsoară laptele” cu precizarea că – *şi la cazan, la ţuică,*

[4] Cf. Vuia 1964:32, 48, 69, 92; ALRT:16, 112, 165, 167-168, 232; ALR II s.n., vol. II, harta nr. 399: ***RĂSCOLIM OILE***; TDO:193 ş.a.

BDD-A24368 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:26 UTC)

se numeşte tot ***ţanc***; iar în culegerea TDO aceeaşi denumire li se aplică şi „bileţelelor numerotate cu care se trage la sorţi pentru rândul la brânză”: *şi facem nişte bileţăle, le numim noi* ***ţancuri.*** *Face* ***ţancuril****-elea şi le pune-ntr-o căciulă colea, le-amestecă ş-atunci bagă fiecare mâna şi-ş ea câte-um bilet.* O completare cu privire la capacitatea de derivare a cuvântului ***ţanc*** o constituie nota subiectului anchetat în pct. 938: *ţăncui laptele*, de unde reiese că acesta are un derivat verbal, *a ţăncui*. Sub aspect etimologic, termenul ***ţanc*** este de origine necunoscută (pentru soluţiile propuse, vezi CIORĂNESCU). Un diminutiv de la *ţanc*, cu o schimbare de gen reprezintă cuvântul ***ţăncuşă***, care este înregistrat în două localităţi (pct. 965, 975)[6].

Consemnat în 25 puncte, un alt termen important -- ***răboj***[7] -- este răspândit în mod disparat pe întreg teritoriul sudic, grupându-se în câteva localităţi din partea de vest a Munteniei subcarpatice. Varianta ***rábuş*** este înregistrată în Oltenia, pct. 974, 978. După cum se ştie, acest cuvânt are etimon slav (bg., scr. *raboš*) și se regăseşte deopotrivă în dialectul aromân (*arăbuş, răbuş*) şi în cel meglenoromân (*răbuş*), (cf. DDA s.v., Capidan, *Megl*. III s. v.).

Dacă ***ţanc*** şi ***răboj*** constituie pentru vorbitorii actuali cuvinte ”opace”, alţi termeni par a fi ”transparenţi” din punct de vedere etimologic. Astfel, ***măsură*** (lat. < *mensura*), atestat în 19 puncte, trimite la funcţia principală a acestui obiect: *a măsura (laptele)*. Sintagma ***măsură gradată*** este înregistrată în pct. 985 (vezi *infra*). Aceeaşi motivaţie stă şi la baza derivatelor româneşti ***măsurătoare***, consemnat în 6 pct. şi ***măsurător***, notat într-un singur punct (712). Cât priveşte aria de răspândire, termenul ***măsură*** formează o insuliţă în zona subcarpatică a Munteniei.

Menționăm de asemenea termenul ***cot***, cuvânt polisemantic în limba română actuală, având sensul principal de „parte exterioară care uneşte braţul cu antebraţul”. Cert este că de la acest sens de bază a derivat cel de „veche unitate de măsură pentru lungime egală cu aproximativ 60 cm” (v. DA, CADE etc.), sens pe care îl avea şi latinescul *cubitus* (cf. GUŢU, s.v.). Termenul ***cot,*** desemnând de data aceasta „carâmbul”, este înregistrat în 5 puncte disparate (692, 734, 783, 786, 787).

---

[5] În 46 localităţi nu există obiceiul de a măsura laptele odată cu alcătuirea stânii, în 21 puncte nu se cunoaşte răspunsul, în 9 localităţi nu există termenul, iar în 109 puncte cartografice lingviştii-anchetatori nu au formulat deloc întrebarea.

[6] Lexemul *ţanc* continuă să fie utilizat de către vorbitorii actuali în expresii precum: *la ţanc*, *cu ţanc*, *a veni la ţanc*.

[7] O descriere a procesului de măsurare a laptelui la stână ne oferă ALRT:192 (localitatea Marginea, pct. 386): *Punem în găliată laptele omului şi facem un* ***răbuş*** *şi punem în lapte. Şi cât lapte are, atâta brânză ie. Rătezam până cât îi laptele şi dup-aceie dişchicăm în două* ***răbuşu*** *şi unu ie omu ciala cu oile, şi unu rămâne la baci. Şi cân vine după brânză omu, atuncia dă* ***răbuşu*** *lui baciului şi le puni amândouă la un loc înapoi; ş-atuncia capătă brânza. Avem o cumpănă şi cumpinim cât lapte ari: de şaspreşi ori, atâta brânză ie.*

BDD-A24368 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:26 UTC)

Nota caracteristică a „carâmbului”, de a avea una sau mai multe crestături sau diviziuni, stă la baza denumirilor: ***grad*** (împrumut neologic din fr. *grade,*
lat. *gradus,* germ. *Grad*) atestat în 15 localităţi; ***gradaţii*** (< fr. *gradation,*
lat. *gradatio, -onis*), înregistrat într-un singur punct (742); ***semn***[8] (< lat. *signum*) notat în punctul 768, ***semnător*** atestat, de asemenea, într-un punct (784).

O altă denumire este termenul generic ***metru*** (< fr. *mètre*, lat. *metrum*), înregistrat în 6 puncte (761, 785, 805, 939, 969, 982), care reprezintă unitatea fundamentală de lungime. Termenul este cunoscut de aromâni cu sensul de „măsură” (cf. DDA s.v.).

În aceeaşi familie de cuvinte s-ar încadra şi termeni precum ***centimetru*** şi ***decimetru*** (< fr. *centimètre*; fr. *décimètre*), ambii ca măsuri subdivizionare ale lungimii. ***Centimetru*** a fost consemnat într-un punct (969), după un moment de ezitate şi drept cel de al doilea răspuns (***metru, centimetru***), urmat de precizarea inexistenţei obiectului. ***Decimetru*** a fost înregistrat, de asemenea, într-un singur punct drept cel de al doilea răspuns (***grad, decimetru***, pct. 764).

Un răspuns interesant la această întrebare îl reprezintă ***termometru***, definit în dicţionare ca „instrument folosit la măsurarea temperaturilor, mediilor sau corpurilor cu care vine în contact, format dintr-un tub de sticlă aşezat în faţa unei scări gradate, terminat cu un rezervor care conţine un lichid dilatabil (mercur, alcool etc.)” (DLR). ***Termometru*** apare consemnat în 3 puncte (789, 796, 798), dintre care în unul drept cel de al doilea răspuns (pct. 798 alături de ***linie gradată***) şi, în altul, după o ezitare, cu menţiunea că *nu e de lemn, e cu lichid înăuntru* (pct. 789). Cât priveşte originea, dicţionarele oferă o etimologie multiplă: DLR < ngr. *Θερμόμετρον*, lat. *thermometrum*, fr. *thermomètre*, germ. *Thermometer*, it. *termometro*.

Deşi întrebarea din Q NALR urmărea obţinerea termenilor pentru „carâmb” – un instrument de măsurare a cantităţii laptelui – în anchete au fost înregistraţi şi termeni precum ***grad, cent*** care, prin glosarea lor de către informatori, fac referire la măsurarea calităţii, adică la grăsimea laptelui. În acest context, pentru a explica în ce situaţii se măsura grăsimea laptelui, se impune să ne amintim de CAP-uri. Ţăranul român, care avea o vacă (sau mai multe), era obligat să doneze statului o anumită cantitate de lapte. În momentul în care se făcea această livrare, laptele era măsurat atât cantitativ, cât şi calitativ. Or, termenul ***grad***, atestat în pct. 830 (conform datelor din Gl. Munt.), confirmă această stare de fapt: *Duceam laptele la lăptar. Aveau ei* ***gradele*** *lor, mi-l grada, să nu punem apă.*

[8] Cuvântul se regăseşte în aromână (*semnu*) şi în meglenoromână (*semn*), cf. DDA s.v., Capidan, *Megl*. III s. v.

BDD-A24368 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:26 UTC)

Un alt exemplu îl constituie termenul ***cent***, atestat în 3 puncte (736, 761, 908), pentru care subiectul anchetat în pct. 761 oferă şi contextul în care acesta se utilizează: ***metru*** sau ***cent*** [pentru] *grăsime, câţ cenţ are laptele*). Sensul cuvântului ***cent*** „unitate de măsură a laptelui” nu apare înregistrat în glosare şi dicţionare. În glosare este consemnat doar sensul „unitate de măsură a ţuicii” (cf. Gl. Olt. s.v. *centă*, pct. 974: „băţ gradat cu care se măsoară ţuica la cazan”: *are un beţişor gradat în kilograme, uo kilă, doo, trei, patru [...] îi zicem [ε]* ***centă***; cf. ideea de măsurare a tăriei ţuicii, Gl. Munt. s. v. *cent, centigrad, centuieşte*). Din punct de vedere al formei, ***cent*** corespunde cu eng., fr. *cent*.

Termenul ***chiostéc*** este înregistrat în pct. 730 pentru a denumi „băţul cu care se măsoară laptele”. În DA cuvântul este consemnat cu sensurile de „piedică care se pune la picioarele cailor” şi „şiret la gulerul mantalei”, fiind de origine turcă (< *köstek*).

În pct. 803, subiectul anchetat foloseşte cuvântul ***flotor*** cu accepţiunea de „lactometru”. În limba română standard, acest termen are sensul de „corp care pluteşte” (cf. DLRM, ŞĂINEANU). În DEX este definit astfel: „nume dat unor obiecte care plutesc la suprafaţa apei, destinate să efectueze măsurători sau reglaje ori să susţină la suprafaţă corpuri submersibile; plutitor”. Termenul ***flotor*** reprezintă un neologism care a pătruns în română din franceză (< *flotteur*). Ca o curiozitate, menţionăm şi răspunsul ***fotoliu***, consemnat în pct. 781, cu specificarea *e gradat*, termen creat *ad hoc* de către informator prin asociere cu *fotoliu* (obiect de mobilier).

În ceea ce priveşte termenul ***băţ*** (pct. 665), considerăm că acesta a fost influenţat de modul de formulare a întrebării, iar ***cârjă*** (pct. 704) se datorează unei asemănări formale. Menţionăm şi răspunsul ***jintier,*** consemnat în pct. 719, atât pentru a desemna „băţul cu care se măsoară laptele în vas” cât şi „lopăţica cu care se amestecă în zer ca să se aleagă urda”.

Răspunsul ***cétulă***, notat în pct. 875, nu este atestat în nici un dicţionar, ci doar în lucrări de geografie lingvistică. Deovcamdată etimonul rămâne necunoscut (cf. *ciutură*).

Menţionăm, de asemenea, că alături de termeni substantivali, a fost înregistrată şi o altă structură lingvistică, formată dintr-un *substantiv + determinant*, în care determinantul poate fi exprimat fie prin substantiv precedat de o prepoziţie, fie prin adjectiv (cu referire la acţiunea de a măsura şi la trăsătura de a fi gradat): ***băţ gradat*** (pct. 759, 910), ***blană gradată*** (pct. 972, 981), ***lemn gradat*** (pct. 966), ***linie gradată*** (pct. 793, 796, 798, 984), ***nailon cu gradaţii*** (pct. 993), ***nuia grăduită*** (pct. 931), ***măsură gradată*** (pct. 985), ***băţ de măsurat*** (pct. 671), ***băţ cu măsură*** (pct. 676).

BDD-A24368 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:26 UTC)

Întrebarea a fost formulată cu privire la obiceiul de a măsura laptele numai cu „carâmbul”. În realitate însă există mai multe modalităţi de a măsura laptele, de exemplu, cu un anumit vas (vezi informaţia oferită de subiectul anchetat în pct. 850: [se măsoară cu un vas numit] ***hierbătoare,*** sau răspunsul consemnat în pct. 766, ***căldări gradate***). Tocmai de aceea considerăm că lacunele de informaţie se explică atât prin necunoaşterea instrumentului respectiv, cât şi prin modul de a formula întrebarea respectivă. Aceasta întrucât în mintea vorbitorilor nu există întotdeauna o delimitare exactă a instrumentelor, ei făcând deseori confuzia între cantitate şi calitate, lungime şi chiar temperatură.

Amintim în acest sens că în AER II:207-208, harta intitulată „Măsurarea laptelui şi însemnarea numărului de oi” ilustrează răspândirea obiectului denumit generic *răboj* de-a lungul lanţului carpatic, în Bucovina şi Moldova, de-a lungul Dunării, în Transilvania, mai puţin în Oltenia, Muntenia, Crişana şi Banat.

3. Caţă -- băţul special al păstorilor (utilizat de obicei, în păstoritul intens), pentru a prinde oile, ca să le tundă sau ca să le pună să alăpteze miei străini. Obiectul în cauză a constituit scopul documentării onomasiologice pentru întrebarea nr. 2327 din Q NALR: „Cum numiţi băţul acela lung şi încovoiat la capăt cu care ciobanul prinde oile?”.

În ce ne privește, pe baza MN din ALRR – Munt. şi Dobr. V [Chest. 2327] şi a NALR – Olt. IV, MN plş. 122[9] am întocmit harta interpretativă *Principalii termeni pentru* ***CAŢĂ*** (vezi harta nr. 2).

Am constatat astfel că termenul cel mai des întâlnit în graiurile sudice este ***cârlig***, atestat în 85 de puncte, care formează arii compacte în Dobrogea şi de-a lungul râului Olt. În dicţionarele limbii române este consemnat sensul de „bâtă ciobănească adusă puţin la un capăt, la fel, probabil, cu caţa” (DA). Cert este că vorbitorii oferă informaţii în acest caz. Acest lucru se întâmplă, de exemplu, în pct. 796: după înregistrarea răspunsului, informatorul precizează că acest obiect îl *au mocanii*. În privinţa etimologiei, părerile diferă: DA, TDRG indică etimonul necunoscut, CIORĂNESCU consideră cuvântul drept o creaţie expresivă (cf. *bârligă, vârligă*), ŞĂINEANU face trimitere la bg. *kărlik*, Densusuianu 1933-1934:151 sugerează o origine turco-tătară, Russu 1981:293 îl consideră element autohton (pentru alte opinii, vezi CIORĂNESCU s. v.). Cuvântul ***cărlig*** există şi în aromână şi în meglenoromână cu sensul de „caţă” (cf. DDA s. v., Capidan, *Megl.* III s. v.).

Termenul ***caţă*** figurează drept cuvânt-titlu al întrebării din Q NALR. Pputând fi considerat ca *terminum technicum,* el a fost înregistrat în 43 de localităţi. Mai mult ca atât, în 2 puncte (835, 863) a fost consemnată varianta sa sonorizată ***gaţă*** (probabil sub influenţa lui *agaţă*). Distribuţia sa acoperă ariile cu păstorit dezvoltat, anume zona subcarpatică

[9] Precizăm că în circa 27 puncte nu se cunoaşte răspunsul, în 8 puncte nu există termenul, în 47 nu există obiectul respectiv, iar în 91 de localităţi nu a fost formulată întrebarea.

BDD-A24368 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:26 UTC)

a Munteniei şi Olteniei, precum şi bălţile Dunării. Informaţiile de pe legenda hărţilor atlasului ne indică clar faptul că, deşi obiectul respectiv nu există, vorbitorii dau dovadă de o cunoaştere pasivă a termenului: *a văzut la mocani în baltă* (pct. 893); *nu există* (pct. 990). Din punct de vedere etimologic, ***caţă*** reprezintă un postverbal de la *a [a]căţa* [10].

Aceeaşi realie a constituit obiectul unei documentări prin întrebarea indirectă nr. 5355 din Q ALR II – „Cum numiţi băţul acela lung, cu cârlig la un capăt, cu care ciobanii prind oile, ca să sugă mieii sau ca să le tundă?" –, cartografiată în ALR II s.n., vol. II, h. 395; cf. ALRM II s.n., I, h. 265. Or, în conformitate cu răspunsurile oferite se poate observa că cei mai frecvenţi termeni sunt ***cârlig, caţă*** şi ***cămpău*** (vezi harta nr. 3) [11]. Isoglosele termenilor ***cârlig*** şi ***caţă*** se întrepătrund. Ariile celor doi termeni sunt confirmate de NALR (cf. hărţile 2, 3). Primul termen, ***cârlig***, formează două arii bine conturate, una în Dobrogea, cu prelungire în Muntenia de sud şi alta în Banat, cu prelungire atât în Oltenia cât şi în Transilvania, fiind înregistrat şi la aromâni şi la meglenoromâni. Cel de-al doilea termen, ***caţă***, este răspândit pe o arie întinsă în Moldova, precum şi în Carpaţii Meridionali. Al treilea, ***cămpău***[12], este consemnat doar în Crişana, unde formează o arie compactă. În legenda de pe marginea hărţii respective întâlnim informaţii complementare cu privire la acest instrument, precum şi la utilizarea corectă a termenilor. Astfel, în pct. 130 au fost înregistraţi termenii ***cârlig, caţă,*** vorbitorul anchetat precizând următoarele: *cu* ***cârligul*** *prinde oaia de picior, cu* ***caţa*** *o prinde de lână.* În pct. 514 se indică şi materialul din care se fac uneltele respective: ***cârligul*** *e de fier. Cu el se prinde oaia de picior. Cu* ***caţa****, de lemn, se prinde oaia de lână.* O altă completare o face subiectul anchetat în pct. 833: [***caţă***] *cu ea prinde plecătuorile, oile cărora le-au murit mieii* [ca să sugă la ele mieii de la alte oi].

O serie de termeni, înregistraţi în NALR ca răspunsuri pentru noţiunea de „caţă" fac referire directă la băţul[13] în / de care se reazemă ciobanul atunci când paşte oile, acelaşi obiect servindu-i şi ca armă de apărare. Menționăm totodată că băţul respectiv poate fi întrebuinţat şi pentru a prinde oile la nevoie; de aici şi termenii: ***cârjă***, ***bâtă***, ***baston***, ***ciomag.***

---

[10] Russu (1981:286) este de părerea că verbul *acăţa* reprezintă un denominativ din *caţă*, numele uneltei eminamente pastorale în ultima vreme, dar care odinioară avea un sens mai larg, fiind echivalentul lui *cârlig*; pentru alte soluţii etimologice, cf. CIORĂNESCU s.v.; TDRG.

[11] Alţi termeni notaţi pe teritoriul românesc sunt: ***cârjă***, ***boată***, ***zmâc***, ***cioc***, ***horóg***.

[12] Termenul ***cămpău*** este consemnat în MDA, definit drept „băţ prevăzut cu un cârlig de fier la un capăt, cu care prind ciobanii mieii şi oile", cu etimologie necunoscută.

[13] Menţionăm în acest context afirmaţiile lui Ghinoiu (1981:14): „Cel mai vechi mijloc de transport nu a fost însă nici târşul şi nici sania, ci băţul. Nelipsitul tovarăş de drum al omului – *băţul, bâta, boata, ciomagul* – a fost de la început o «unealtă» universală: armă de apărare, mijloc de sprijin şi echilibru, frână pentru coborârea pantelor repezi (se încăleca băţul târât pe pământ), unealtă pentru transportul greutăţilor pe umăr sau pe mâini etc.".

BDD-A24368 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:26 UTC)

Cel mai frecvent dintre ei, ***cârjă***, este întâlnit în 9 localităţi, risipite în sudul ţării, în Oltenia şi Muntenia.

Un alt termen, ***baston*** (< it. *bastone*), este atestat în 5 puncte (778, 784, 826, 984, 986). Sensul principal este „băţ lung cu măciucă sau încovoiat la un capăt pe care se sprijină cineva când umblă” (cf. DA, DLRM ş. a.). Precizăm că forma ***bastun*** se înregistrează în meglenoromână (Capidan, *Megl*. III s.v.).

Consemnat în 4 puncte (673, 710, 841, 930), termenul ***bâtă*** este descris în DA în felul următor: „băţ mai lung şi gros, de obicei cu măciulie la un capăt, uneori frecat. O poartă mai ales ciobanii, cărora le serveşte de armă”. DA, CIORĂNESCU, ŞĂINEANU consideră cuvântul ***bâtă*** ca provenind din v. sl. *bŭtŭ* „sceptru”, iar CADE, DLRM, DEX, MDA indică etimologie necunoscută.

Un alt răspuns pentru „caţă”, care a fost înregistrat în 2 puncte (762, 774), îl constituie ***ciomag*** (tc. < *çomak*). Ca o constatare, în pct. 762 acest termen apare însoţit de un determinant: ***ciomag adus***.

Tot astfel, termenul ***arcan*** consemnat pentru noţiunea de „caţă” a fost atestat în 4 localităţi (pct. 679, 727, 739, 749). De obicei, obiectul în cauză se foloseşte pentru prinderea vitelor mari, în special, a cailor. DA face precizarea că *arcanele* au venit la noi de la tătari, cărora le slujeau şi ca armă de război. Utilizarea termenului ***arcan*** pentru „caţă” reprezintă o extrapolare a sensului de bază. Cât priveşte etimonul, DA, TDRG, ŞĂINEANU îi atribuie cuvântului origine tătară (*arkan* „funie, laţ”); CADE, DLRM îl derivă din turcă *arkan*; iar CIORĂNESCU consideră posibile ambele soluţii etimologice; DEX indică tăt., ucr. *arkan*; MDA reţine ucr. *arkan*.

Termenul ***cange***, atestat în pct. 785, este definit în dicţionare astfel: „prăjină lungă cu un cârlig de fier la unul din capete, spre a putea apuca ceva de departe” (CADE); în cazul de faţă, oile. În ceea ce priveşte etimonul, sursele lexicografice indică o proveniență turcă (DA, CADE, MDA propun *kanğa*, DLRM, DEX, ŞĂINEANU dă *kanca*, CIORĂNESCU indică *kance*). Cuvântul se regăseşte în aromână (*gance*) şi meglenoromână (*candÿe*), (cf. DDA s.v., Capidan, *Megl*. III s. v.).

Termeni transparenţi din punctul de vedere al motivaţiei sunt ***şchiopar*** şi ***răsucea***, ei făcând referire directă la operaţia de prindere a oilor. Când ciobanul pune instrumentul respectiv pe oaie, ea începe să şchiopăteze, apoi se opreşte. Termenul ***şchiopar***, notat în pct. 742, nu este consemnat în dicţionare, deşi se încadrează pe deplin în sistemul derivativ românesc, provenind de la verbul *a şchiopa* (< lat. **excloppare*) + suf. *-ar*. Băţului lung cu ajutorul căruia se agaţă lâna oii şi care se răsuceşte încet, i s-a spus în pct. 921 ***răsucea***. Cuvântul este un postverbal de la *a răsuci*, care, la rândul său, reprezintă o formaţiune pe teren românesc de la verbul *a suci* + pref. *răs-* .

BDD-A24368 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:26 UTC)

Un alt răspuns, consemnat în 4 localităţi (pct. 842, 850, 852, 868), este ***gânj***. În pct. 868 anchetatorul face o descriere succintă a acestui obiect: [inel metalic, prins cu o funie, care se pune la gâtul oii pentru a o imobiliza]. Din punct de vedere etimologic, cuvântul provine din slavă, MDA indică bg. *gŭz* „îndoitură”, Mihăilă 1960:50 indică sl. com. **g³žь* – bg. *гъж*.

Răspunsul ***cleaştă*** (pct. 677), de origine slavă (< sl. *klešte,* vezi DA, CADE, CIORĂNESCU etc.) a fost notat într-o singură localitate. Cuvântul se regăseşte în dialectul aromân (*cle(a)şte*), precum şi în cel meglenoromân (*cleaşti*).

La rândul său, răspunsul ***clănţău*** care reprezintă un sens neatestat în dicţionare şi glosare, a fost notat în pct. 875. În ceea ce priveşte originea sa, se pare că este un derivat de la *clanţ* (onomatopee), la care se adaugă suf. augmentativ *-ău* (ca şi *hârşcău*).

Un alt termen, înregistrat în pct. 739 drept cel de al doilea răspuns, este ***ochi***. Din punct de vedere formal, acesta corespunde latinescului *oc*(*u*)*lus* (cf. DLR), regăsindu-se în toate dialectele limbii române (cf. CIORĂNESCU s.v.).

Pentru „băţul cu care se prind oile” în pct. 677 a fost înregistrat termenul ***prepeliţă***, omologat în dicţionare doar cu sensul de „pitpalac, numele unei păsări” (cf. CADE, DLRM, ŞĂINEANU). Or, cuvântul este uzual și în aromână unde *pripiliţă* denumește o pasăre în general. Etimonul cuvântului corespunde formal cu bg., scr. *prepelica* (DLRM, Mihăilă 1960:90).

* * *

Ca o concluzie la cele prezentate mai sus, putem afirma că cu cât un obiect sau un instrument este mai cunoscut de majoritatea vorbitorilor şi utilizat la modul strict necesar, cu atât termenii înregistraţi ca răspunsuri la o documentare onomasiologică sunt puţini: cf. realia *FOARFECE*. Dimpotrivă, cu cât un instrument este mai puţin cunoscut de către vorbitori și,deci, mai puţin utilizat, cu atât termenii înregistraţi ca răspunsuri în anchetele noastre sunt mai numeroşi, cf. *CARÂMB, CAŢĂ.* Drept dovadă sunt termenii consemnaţi pentru a exprima noţiunea de „carâmb”, clasificaţi în termeni specifici: ***ţanc, ţăncuşă, răboj, măsură*** şi termeni reprezentând răspunsuri ocazionale, care au la bază fie un proces de analogie, fie unul de confuzie[14], aici încadrându-se cea mai mare parte a denumirilor înregistrate: ***cent, centimetru, cot, decimetru, flotor, fotoliu, grad, gradaţii, măsurătoare, măsurător, metru, semn, semnător, termometru***.

Cât privește noţiunea de „cârlig de prins oile” doar termenii ***cârlig*** şi ***caţă*** reprezintă termeni specifici, ceilalţi fiind, în opinia noastră,

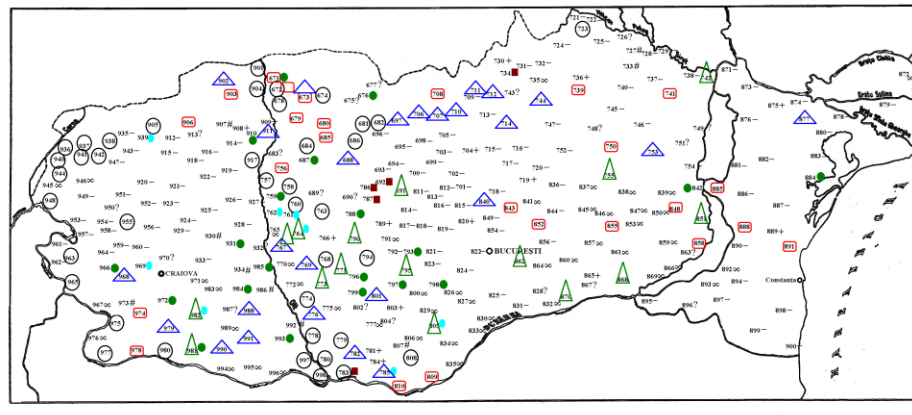
[14] „Însăşi confuzia este un «processus de dénomination»”, cf. Dumistrăcel – Hreapcă – Bârleanu 1997:176.

BDD-A24368 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:26 UTC)

răspunsuri neadecvate sau improvizate. Tot astfel cu privire la prinderea oilor, pot fi întrebuinţate mai multe instrumente: ***bâtă***, ***ciomag***, ***baston.*** Totodată, întâlnim şi extrapolări din domeniul mai larg, cum este creşterea animalelor, ***arcan***, poate şi ***ochi***. O categorie aparte o constituie răspunsurile transparente, motivate din punct de vedere etimologic, cum sunt ***răsucea***, ***şchiopar***.

NALR OLTENIA, MUNTENIA ŞI DOBROGEA
Harta nr. 1

PRINCIPALII TERMENI PENTRU *CARÂMB*

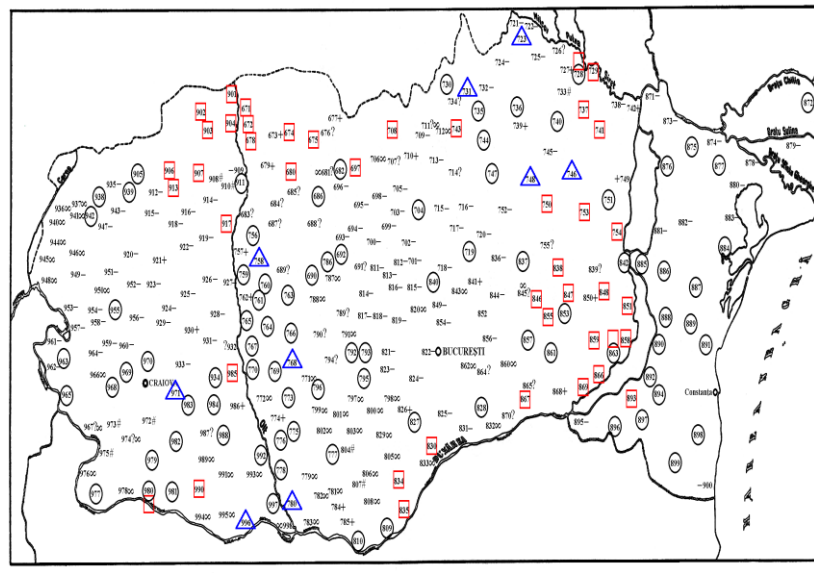

ţanc ***măsură*** ***metru***

răboj ***grad*** *substantiv + determinant*

BDD-A24368 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:26 UTC)

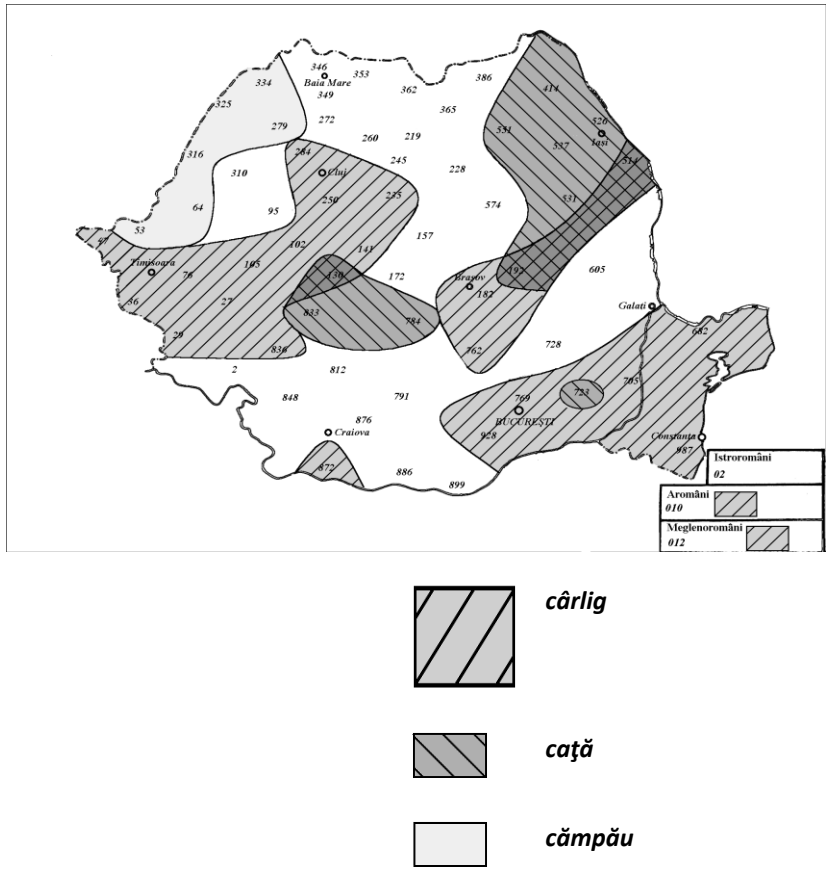
PRINCIPALII TERMENI PENTRU *CAŢĂ*

○ ***cârlig***
□ ***caţă***
△ ***cârjă***

BDD-A24368 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:26 UTC)

PRINCIPALII TERMENI PENTRU *CAȚĂ*

Bibliografie

AER II = *Atlasul etnografic român,* vol. II, *Ocupaţiile,* coordonator Ion Ghinoiu, Bucureşti, 2005.

ALR II, s. n., vol. II = *Atlasul lingvistic român.* Partea a II-a, serie nouă, de Emil Petrovici; redactor principal: Ioan Pătruţ, vol. II, Bucureşti, 1956.

BDD-A24368 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:26 UTC)

ALRM II, s. n., vol. I = *Micul atlas lingvistic român.* Partea a II-a, serie nouă, de Emil Petrovici; redactor principal: Ioan Pătruţ, vol. I, Bucureşti, 1956.

ALRR – Munt. şi Dobr. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia şi Dobrogea,* Bucureşti, vol. I-II, 1996; vol. V ms.

ALRT = E. Petrovici, *Texte dialectale, Suplement la Atlasului Lingvistic Român II,* Sibiu-Leipzig, 1943.

CADE = I. A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, Bucureşti, 1931.

CAPIDAN, *Megl.*, III = Th. Capidan, *Meglenoromânii. Dicţionar meglenoromân,* vol. III, Bucureşti, 1935.

CIORĂNESCU = Al. Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române,* ediţie îngrijită, şi traducere din limba spaniolă, de Tudora Şandru Mehedinţi şi Magdalena Popescu Marin, Bucureşti, 2001.

DA = *Dicţionarul limbii române,* [publicat de Academia Română, sub redacţia lui Sextil Puşcariu], Bucureşti, 1913-1949.

DDA = Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic,* ediţia a doua augmentată, Bucureşti, 1974.

DENSUSIANU 1933-1934 = O. Densusianu, *Aspecte lingvistice ale păstoritului* (1933-1934), Bucureşti (curs litografiat).

DENSUSIANU 1968 = O. Densusianu *Păstoritul la popoarele romanice*, în *Opere*, vol. I, Bucureşti, 1968, p. 185-213.

DENSUSIANU I-II = O. Densusianu, *Vieaţa păstorească în poezia noastră populară,*
vol. I-II, Bucureşti, 1922, 1923.

DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române,* Bucureşti, 1996.

DLR = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, serie nouă, Bucureşti 1965 -.

DLRM = *Dicţionarul limbii române moderne,* Bucureşti, 1958.

DRAGOMIR 1926 = N. Dragomir, *Din trecutul oierilor Mărgineni din Sălişte şi din comunele din jur*, în *Lucrările Institutului de Geografie al Universităţii din Cluj,* 1926, p. 195-249.

DUMISTRĂCEL – Hreapcă –Bârleanu 1997 = Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă, Ion-Horia Bârleanu, *Ancheta dialectală ca formă de comunicare,* Iaşi, 1997.

Gl. Munt. = *Glosar dialectal. Muntenia,* de Maria Marin şi Iulia Mărgărit, Bucureşti, 1999.

Gl. Olt. = *Glosar dialectal. Oltenia,* sub conducerea lui Boris Cazacu, întocmit de Galina Chiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1967.

GUŢU = G. Guţu, *Dicţionar latin-român*, Bucureşti, 1983.

MDA = *Micul dicţionar academic* (vol. I-IV), Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, vol. I (*A-C*), 2001, vol. al II-lea (*D-H*), 2002, vol. al III-lea (*I-Pr*), 2003, vol. al IV-lea (*Pr-Z*), 2003.

MIHĂILĂ 1960 = Gh. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română – studiu lexico-semantic*, Bucureşti, 1960.

BDD-A24368 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:26 UTC)

NALR- Olt. = Noul *atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia,* vol. I-V, Bucureşti, 1967-1984.

POP 1980 = V. Pop, *Păstoritul în Câmpia Transilvaniei. Observaţii şi constatări asupra păstoritului din zona de câmpie a judeţului Mureş. Obiceiul* ***Măsurarea oilor***, în „Marisia", X (1980), Târgu Mureş, p. 611-630.

POP 1987 = V. Pop, *Lexicul păstoresc – document al continuităţii. Câteva consideraţii privitoare la terminologia păstorească din Câmpia Transilvaniei*, în „Vatra" 17, nr. 2, 1987.

PRECUP 1926 = E. Precup, *Păstoritul în Munţii Rodnei,* Cluj, 1926.

RUSSU 1959 = I. I. Russu, *Din trecutul păstoritului românesc*, în AMET 1957-1958, p. 135-156.

RUSSU 1981 = I. I. Russu, *Etnogeneza românilor,* Bucureşti, 1981.

SALA 1957 = M. Sala, *Din terminologia păstorească românească: rom*. ***vătui, cîrlan, noaten***, în SCL, VIII (1957), nr.1, p. 77-83.

STOIAN 1932 = I. I. Stoian, *Păstoritul în Râmnicul-Sărat* în GS, VI, 1932, p. 41-74.

ŞANDRU 1946 = D. Şandru, *Mocanii în Dobrogea*, Bucureşti, 1946.

ŞANDRU–BRÂNZEU = D. Şandru, F. Brânzeu, *Printre ciobanii din Jina*, în GS, V, 1931-1932, p. 300-350, GS, VI, 1933-1934, p. 193-247.

ŞĂINEANU = L. Şăineanu, *Dicţionarul universal al limbii române,* Chişinău, 1998 (reeditare).

TDD = *Texte dialectale şi Glosar. Dobrogea*, publicate de Paul Lăzărescu, Victorela Neagoe, Ruxanda Pană, Nicolae Saramandu, Bucureşti, 1987.

TDO = *Texte dialectale. Oltenia*, publicate sub redacţia lui Boris Cazacu, de Cornelia Cohuţ, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Şuteu şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1967.

TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch.* 2. überarbeitete und ergänzte Auflage herausgegeben von Paul Miron, vol. I-III, Wiesbaden, 1985-1987.

VLĂDUŢIU 1965a = I. Vlăduţiu, *Aspecte etnografice ale păstoritului în Moldova de Sud*, în REF, X, nr. 1, Bucureşti, 1965.

VLĂDUŢIU 1965b = I. Vlăduţiu, *Noţiunea de* ***mocan*** *în păstoritul românesc*, în „Revista de Etnografie şi Folclor", (1964), nr. 2, Bucureşti, 1965, p. 143-158.

VLĂDUŢIU 1973 = I. Vlăduţiu, *Etnografia românească. Istoric. Cultură materială. Obiceiuri,* Bucureşti, 1973.

VUIA 1964 = R. Vuia, *Tipuri de păstorit la români,* Bucureşti, 1964.

BDD-A24368 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:26 UTC)